Pavēlniece vēsture

Jānis Liepiņš

Jau gluži vai pirmajās nedēļās, sākoties lekcijām Medicīnas fakultātē, dzirdējām tādu kā gaušanos par to, ka mums medicīnas vēstures lekcijas nelasīs profesors Pauls Stradiņš. Nedz mēs vēl īsti zinājām, kas tas par priekšmetu – medicīnas vēsture, nedz pazinām profesoru Stradiņu. Iespējams, viņš kādā svinīgā sanāksmā tika uzrunājis jaunos studentus, bet es viņu runājam dzirdējis netiku. Tā kā līdz pēdējam brīdim vilcinājos ar iestāšanās dokumentu iesniegšanu Medicīnas fakultātes dekanātā, jo cerēju uz apstākļu labvēlīgu grozīšanos tā, ka tieku Filoloģijas fakultātē, Paula Stradiņa vārds man bija pulka svešāks nekā Jāņa Endzelīna vārds. Un biju dzirdējis, ka Endzelīns vēl lekcijas lasa.

Gaušanās par Paula Stradiņa lekciju zudumu tika nākušas no studiju pēdējo gadu medīkiem, kam acīmredzot bijušas saites ar pirmā kursa mācekļiem, kas bija gan jūtīgi visādu jaunumu uzklusītāji, neba taču notikumu novērtētāji. Tā kā vēsture vidusskolās jau bija padarīta par īstenu morāliskas pazemošanas priekšmetu, latviešu vārdu teju svītrojot no grāmatām un atvēlot visu vēstures veidošanu krieviem, vēsture kā priekšmets nevarēja mūs nedz vilināt, nedz kādas pārmaiņas medicīnas vēstures lasīšanā mūs jel kādējādi skart. Bet Stradiņam atņemtās lekcijas mēs tomēr paturējām prātā kā zudušu vērtību.

Uznira mums arī absolūti svešais Mihaila Jofes vārds, saistīts ar medicīnas vēstures lekcijām un papildināts ar piebildi, ka tās jau nu vēl cik necik līdzinoties Stradiņa lekcijām, bet mēs nedz uz tām tiecāmies, nedz pārdzīvojām, kad tika raidīti jauni vēstījumi par pārmaiņām medicīnas vēstures lasīšanā, proti, ka arī Jofe vairs lekcijas nolasot.

Mūsu iestāšanās Latvijas Valsts universitātes Medicīnas fakultātē iekrita Ivana Pavlova gluži patoloģiskas cildināšanas laikā. Neviens priekšmets nevarēja pastāvēt, neatsaucoties uz Pavlovu. Un viņa vārds bija visas medicīnas vēstures sākums un beigas. Pat valodu nodarbībās krievu fiziologs figurēja visdīvainākajās kombinācijās. Nē, tāda medicīnas vēstures docēšana mums nevarēja likties tīkama! Tālab radās iluzors ieskats, ka pēc Stradiņa nemaz nekādas vēstures vairs nebūs, to aizstās dažādajās lekcijās daudzīnātais Pavlovs un līdzās viņam vēl dažs labs

krievs. Mūsu studiju sākuma gados nebija noziedējis Trofims Lisenko, savā slāvā ar teorētisko ārpusšūnas dzīvo vielu un ar praktiskajām ogļskābes vannām riesās Olga Ļepešinska. Slavenajai dāmai jau nu gan gluži vai mūsu studiju pašā sākumā Konstantins Bogojavlenskis veltīja ironiskus raksturojumus, tomēr viņas portretu profesors bija spiests savas katedras telpās turēt.

Viņa medicīnas vēsture sedzās ar šim trim personām, no kurām Lisenko jau nebija nekāds mediķis, bet agronoms.

Laimīgā kārtā medicīnas vēstures lekcijas mums tomēr tika vēl paša profesora Stradiņa lūkojumā. Kad mācījāmie fakultātes ķirurģijas kursu, iespējams, Veronikas Rozenbahas pierunāts, profesors mūs reizes trīs aizveda uz savu muzeju, kas atradās barakā starp veco slimnīcas korpusu un paša Stradiņa māju. Trijās reizēs nevar nolasīt medicīnas vēstures kursu, tomēr ir iespējams dod sapratni par priekšmetu. Un Stradiņš apbrīnojamā spriegumā, lietpratīgā koncentrācijā izskrēja cauri visai vēsturei, visaugstākajā smalkjūtībā nekādējādi neizceldams savus nopelnus muzeja izveidošanā, bet minēdams tikai citu darbus.

Īsajās pārrunās es pirmo reizi dzirdēju gleznotājas Margas Lielkrastes vārdu, to ne ar ko nesaistīju, bet paturēju atmiņā, līdz gadus piecus vēlāk Hilda Vīka man ieteica iegādāties kādu no Lielkrastes teicamajām gleznām. Un jau pirmajā tikšanās reizē māksliniece pieminēja savu citkārtēju strādāšanu profesora Stradiņa muzejā. Vēlāk ierosināju gleznotājai uzrakstīt par dzīves pieredzējumiem kādu tēlojumu. Un tā tapa apcerējums "Mani mācību gadi", kas iespiests žurnāla "Karogs" 1987. gada 1. numurā. Tajā par mākslinieces saitēm ar Stradiņa muzeju sacīts: "1947. gadā sāku strādāt pie profesora Paula Stradiņa kopā ar viņa meitu Irēnu, Leo Kokli un reproducēšanas lielmeistari Elvīru Meistari. Mums pēc profesora norādījumiem vajadzēja gatavot viņa muzejam gleznu un zīmējumu kopijas vai pašiem ko gleznot pēc dota temata. Tagadējā Medicīnas vēstures muzejā dažs labs eksponāts ir manis pagatavots. Saprotams, mākslinieciska gandarījuma tur bija maz vai nemaz, un arī alga bija tik niecīga, ka profesors mani mudināja uz kādu citu vietu, kas vairāk atbilstu manām interesēm. Pats profesors sarunāja man vietu pie Vernera Melnalkšņa Zinātņu akadēmijas Ģeoloģijas un ģeogrāfijas institūtā."

Pēc algu saraksta Marga Lielkraste bijusi Bioloģijas un eksperimentālās medicīnas institūta preparatore, bet preparēt viņai nekā nevajadzējies. Profesors Stradiņš, juzdams savu palīgu mākslas tieksmes, tās visādi veicinājis, mudinādams katru brīvu brīdi veltīt glezniecībai. Lielkraste, kalpodama profesoram, ir uzgleznojusi vairākas iespaidīgas gleznas, dažu turpat muzeja, proti, slimnīcas tuvumā. Arī glezna, ko es pēc Hildas Vīkas ieteikuma iegādājos, ir gleznota patapas brīdī netālu no slimnīcas. To māksliniece nosauca par "Agru pavasari". Šī glezna man līdz šim laikam mīļi atgādina gan par tās radītāju, gan par profesoru Stradiņu, par viņa tieši brīnumainajām lekcijām (sarunām) muzejā.

Īstenās lekcijas medicīnas vēsturē mums lasīja Fjodors Grigorašs tai laikā, kad priekšmets ietilpa Veselības aizsardzības organizācijas katedras programmā. Kāpēc lekcijas nelasīja toreizējs katedras vadītājs un ministrs Ādolfs Krauss, nezinu. Viņš

Marga Lielkraste. Agra pavasaris. Audekls, eļļa. 1948 (autora foto reprodukcija)

runāja labā latviešu valodā, droši vien labāk pārzināja arī Latvijas medicīnas vēsturi. Grigorašs latviski sacīja tikai dažas frāzes, pārsvarā tad, kad zobojās pats par sevi. Ar pašironiju un kritisku attieksmi pret savām zināšanām lektors mums visai patika, lai gan viņa krievu valoda medicīnas vēstures lekcijās mums šķita kā ieteikums Andreja Upīša "Zaļo zemi" lasīt krievu valodā. Grigorašs nemitīgi sevi apsaukāja, visbiežāk uz sevi attiecinādamus vārdus vecs muļķis, skaidri zinādamus, ka mēs neakceptēsim viņa teicienu, jo Grigorašs bija gudrs cilvēks, arī atjautīgs, asprātīgs, bet viņa nespēšana lekcijas lasīt latviski, protams, mūs sāpināja. Ja Grigorašs būtu

dzīvojis jēdzīgākos apstākļos (ak, Dievs, Staļins tikai gadu pirms medicīnas vēstures lekciju uzsākšanas bija pametis šo pasauli!), lektors būtu noteikti iemācījis latviski un latviski lasījis lekcijas. Bet neviens jau viņu uz tādu rīcību nemudināja, gluži otrādi, krievu valodu dekanātā vērtēja kā studentu padomju patriotisma vairotāju. Programma medicīnas vēsturē bija nožēlojama. To jau nu Grigorašs nejaudāja uzlabot. Viņam nācās pakļauties Maskavas prasībām, kas, pieļauju, gremšanos tomēr nerādīja.

Grigorašs ir līdzautors grāmatai “Krievu un latviešu medicīnas vēsture”, ko 1968. gadā izdevusi “Zvaigzne”. Bez Grigoraša grāmatu veidojis Vilhelms Kaņeps, Pāvels Zabłudovskis, Anatolijs Bļugers. Protams, tā nav ne krievu, ne latviešu medicīnas vēsture, tikai tālab uzrādītas tautības, ka nedz Krievija, nedz Latvija sešdesmitajos gados nebija daudz zināma, jo stingri vajadzēja šķirt Padomju Krieviju no parastas Krievijas un buržuāzisko Latviju no Padomju Latvijas, bet, interpretējot vēstures tematus un vārdā saucot medicīnas vēstures veidotājus, palaiķam bija grūti atšķirt tos, kas darbojušies abās sistēmās.

Minētā medicīnas vēstures grāmata, protams, mūs nevarēja ietekmēt, jo tās iznākšanas laikā 1968. gadā no mums dažs jau pats veidoja medicīnas vēsturi – Vladislavs Korzāns bija kļuvis par Rīgas Medicīnas institūta rektoru, Aivars Lūsis – jau gatavojās sēsties vismaz veselības aizsardzības ministra vietnieka krēslā, un Jānis Ērenpreiss bija uzrakstījis savu pasaulē pazīstamo monogrāfiju par onkoģenēzi.

Tagad pārļausot autoru kolektīva rakstīto “Krievu un latviešu medicīnas vēsturi”, kļūst gluži neērti par to ārkārtas lielkrievu šovinismu, kādā izklāstīta Krievijas mediķu loma pasaules pārveidošanā. Grāmatā ir pat tāda gluži neaptverama nekautrība sacīt, ka latviešu mediķu palikšana Krievijā un neatgriešanās Latvijā bijusi progresīva rīcība. Cik tad no Krievijā palikušajiem latviešiem, šeit pēc kara atgriezušies, vairs bija latvieši? Aleksandrs Liepukalns taču ne, Marija Budže – tāpat, Ernesta Burtņieka krieviskās rošīšanās cienīgs noslēgums bija viņa apgulšanās Ļeņingradas, ne Latvijas kapsētā. Arī Aleksandrs Šmits, jebšu labi bija saglabājis latviešu valodu, savā domāšanā un rīcībā orientējās vairāk uz krieviem nekā latviešiem. Un Augusts Lietavietis nemaz no Krievijas Latvijā nepārradās, jau pilnā mērā palicis par krievu.

Fjodoram Grigorašam kopā ar Konstantinu Vasiļjevu Maskavā 1964. gadā ir krieviski izdota grāmata par medicīnas vēsturi Latvijā. Tajā, ievērojot grāmatas parādīšanos ārpus, kā toreiz teica, republikas robežām, autoriem radušās drusciņ brīvākas izteikšanās iespējas.

Ja mēs par ārstiem būtu kļuvuši ar tām vien zināšanām, kas mums oficiāli tika sniegtas medicīnas vēsturē, mēs būtu gauži nabagi. Bet bez profesora Stradiņa par mums gādāja arī citi latviešu mediķi. It īpaši Aleksandrs Bieziņš nemitēdamies uzsvēra, ka ārstam bez specifiskām amata lietām obligāti jāpārvalda medicīnas vēsture un latīņu valoda. Lai mums atgādināšana labāk paliktu prātā, profesors Bieziņš veselām virtenēm citēja latīņu autoru izteikas un aizvien pievērsās vēstures tematiem, cik nu tādi varēja ietilpt viņa visai monotonajā operatīvās ķirurģijas un

topogrāfiskās anatomijas priekšmetā. "Bez latīņu valodas un bez zināšanām medicīnas vēsturē jums būs tāda izjūta, itin kā visu mūžu būtu jāstaigā savārtītā ārsta virsvalkā."

Latīņu valoda kā medicīnas vēstures izzināšanas līdzeklis un pati medicīnas vēsture jāpārzina neapšaubāmā kārtā. Sašķobīšanās šai ļoti stingrajā sistēmā uzreiz rada gluži nožēlojamas sekas. Līdz ko ārsti paši vairs nav stipri profesora Bieziņa pieprasītajās disciplīnās, kāds agronoms, kam studiju programmā nav bijis ne medicīnas vēstures, ne latīņu valodas, ne receptūras, var mācīt, kā izrakstīt receptes. 2006. gadā Ministru kabineta priekšraksti par receptu izrakstīšanas kārtību, paša premjerministra parakstīti, liek ar vislielākajām bažām vērties apkārt – vai gadu gadiem daudzīnātā decentralizācija ir transformējusies visdrūmākajā centralizācijā? Vai turpmāk receptu izrakstīšanas mākslu mācīs nevis farmakologi, bet Eiropas Savienības ierēdņi Briselē? Medicīnas vēstures nezināšana pieļauj iespēju diendienā publiski daudzīnāt smieklīgo trešo prognozi nelabvēlīgu laika apstākļu vietā un ļauj vienkāršu rīkošanos vai nerīkošanos pārsaukt par problēmu.

Medicīnas vēsture ir lietu un personību nostādītajā īstenajās vietās. Tikko mēs apjukam vēstures zināšanās, uzrodas šarlatāni, kas uzdodas par zinātnes virzītājiem un medicīniskas kārtības nemaldīgiem nosacītājiem. Medicīnas vēsture veido sistēmu, kurā mums jāprot uzturēties, ārsta cieņu nezaudējušiem, tomēr reizē tā mums liedz nepelnīti pacelties pāri citiem ar iedomātiem vai pat reāliem sasniegumiem. Medicīnas vēsture pieradina mūs pie estētiskas strādāšanas, pie godbijības pret iepriekšējām paaudzēm, galu galā audzina mūs par patriotiem arī tādos apstākļos, kad ārstam tiek nepelnīti piešķirta pakārtota vieta. Medicīnas vēsture mūs pārliecina par labu darbu atmaksāšanos pat tad, ja ārstam valsts nosaka apkaunojoši zemu algu, aizbildinoties ar "svarīgāku profesiju vajadzībām". Medicīnas vēsture ir tikumu skola.

About the Teaching of the History of Medicine By Jānis Liepiņš

The article is relevant to the time period before the foundation of the Museum of the History of Medicine when the collection provided by professor Pauls Stradins was located in a barrack situated in the territory of a hospital, then called the Teaching Hospital of the Republic.

In the article the author lightly analyses medical history lectures done in Riga Medical Institute in the mid fifties of the last century. The author motivates the importance of medical history in the preparation of students as well as in the applied work of the physicians.